

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Veronika Uhlová

Utváření dělnické čtvrti na Malvazinkách v první polovině 20. století

The formation of a working-class district in Malvazinky in the first half
of the 20th century

Praha 2023

Vedoucí práce: prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 2. ledna 2024

Veronika Uhlová

Klíčová slova (česky)

Dělnická kolonie, Malvazinky, Smíchov, výstavba, družstvo

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce se zabývá utvářením a formováním pražské dělnické čtvrti na Malvazinkách v první polovině 20. století. Za hlavní cíl si klade představit výstavbu rodinných domků, které vznikaly v důsledku nedostatku bydlení v Praze. Hlavními staviteli byla stavební a bytová družstva a také pražská městská obec. Jednalo se hlavně o snahu vystavit levné, ale kvalitní bydlení pro širší vrstvu obyvatelstva. Práce se věnuje popisu místa, představení stavebních a bytových družstev s jejich stavitelskou činností a charakteristice pražského dělnictva, jehož počet se stále zvyšoval. K podání úplné představy využívá map a plánů, které zachycují místo výstavby a plány navrhovaných domků. Na místě určeném k zástavbě stávala nouzová kolonie, které je v práci věnovaná jedna kapitola. Určitý počet kolonistů se dohodl na založení vlastního družstva, o kterém je v práci pojednáváno také.

Výsledkem práce je komplexní představení dané oblasti pražských Malvazinek a podání uceleného pohledu na jejich zástavbu ve 20. letech 20. století.

Klíčová slova (anglicky):

Worker colony, Malvazinky, Smíchov, construction, cooperatives

Abstract (in English):

The bachelor thesis deals with the formation and shaping of the Prague working-class quarter in Malvazinky in the first half of the 20th century. Its main aim is to present the construction of family houses that were created as a result of the housing shortage in Prague. The main builders were building and housing cooperatives and also the Prague municipality. It was mainly an attempt to build cheap but quality housing for a wider segment of the population. The thesis is devoted to a description of the site, an introduction to the building and housing co-operatives and their building activities, and a characterisation of the Prague workforce, which was increasing in number. It uses maps and plans showing the site and plans of the proposed houses to give a complete picture. There was an emergency colony on the site earmarked for development, to which the thesis devotes a chapter. A number of colonists agreed to form their own cooperative, which is also discussed in the thesis.

The result of the thesis is a comprehensive presentation of the area of Prague Malvazinky and a comprehensive view of its development in the 1920s.

Obsah

Úvod	6
Metodika a zdroje dat.....	8
1. Malvazinky.....	11
2. Bydlení v Praze	14
3. Pražští dělníci.....	17
4. Průmyslový Smíchov	19
4.1. Ringhofferovy závody.....	20
4.2. Walterovy závody	21
5. Nouzová kolonie	21
6. Družstvo a jeho definice	24
6.1. „Svépomoc“	26
6.2. Družstvo kolonistů	31
7. Stavba domků.....	33
Závěr	36
Prameny a literatura	39
Seznam obrázků	41

Úvod

Problematika bydlení je téma, které je s lidským životem velmi pevně spjaté. Jedná se o pevnou a základní potřebu v každodenním životě. Je to téma, které bude vždy předmětem lidského zkoumání. Obydlí každého z nás závisí na našem původu a majetkových základech, do kterých se narodíme. Během života se pak v závislosti na našich cílech a ambicích mění, nebo zůstává stejné. Právě tyto myšlenky stály při zrodu této práce. Jak bydleli lidé před sto lety na Malvazinkách?

Malvazinky se svou polohou rozpínají na kopci, který jim zároveň tvoří přirozené hranice. Dnes se jedná o rozhraní Smíchova, Košíř, Radlic a Jinonic, většinu bychom však našli na straně smíchovské. Na místě, kde dříve bývaly louky a pastviny se počátkem 20. století začaly rozrůstat obydlené ulice s novými domy a obyvateli. Původní viniční usedlosti se dočkaly nových sousedů. Viniční a hospodářské usedlosti zde tvořily dlouholetý základ, který odolávat válečným létům 18. století. Ty, které přečkaly časy třicetileté války a následný vpád cizích vojsk do Prahy, najdeme na kopci dodnes. Ve sledovaném období mluvíme o vzniku Velké Prahy, která vznikla připojením do té doby samostatných částí. Smíchov byl charakteristický svým průmyslovým rázem, proto zde byla větší koncentrace dělnictva. Smíchovští dělníci, kteří tvořili větší část smíchovské populace, řešili bytovou krizi výstavbou rodinných, ale i provizorních domků v nouzové kolonii.

Oblast Malvazinek byla rozparcelována za účelem výstavby nových domů. Převážně se jednalo o rodinné domky. Zajímavá, až unikátní skutečnost je ta, že v těsné blízkosti vedle sebe vzniká bydlení tří odlišných společenských vrstev. V místech, kde se nachází rodinné vily, byl vyprojektován návrh na stavbu čekatelských domků, které byly určeny pro širší vrstvu populace, převážně dělníky nebo obecní zaměstnance. O pár stovek metrů níže pak stála nouzová kolonie. Stavby rodinných domků prováděla stavební a bytová družstva, která za tímto účelem vznikala. Některé domky vystavěla městská obec.

Práce se nejprve věnuje popisu dané oblasti a okolí. Představuje Malvazinky v obecné rovině každodenního života. Místa důležitá pro obyvatele tehdy i dnes. S popisem oblasti se dozvídáme, proč o Malvazinkách hovořit také jako o dělnické čtvrti. Kromě vystavěných domků, na kterých stojí základ této práce, zde najdeme Dělnickou tělovýchovnou jednotu Santoška (fungující dodnes), pobočku konsumního spolku Včela, stavební a bytová družstva skládající se z dělnických členů, v těsné blízkosti pak továrny na Smíchově a v Jinonicích a

v Košířích. Na základě archivních materiálů popisuje těžkou situaci obyvatel nouzové kolonie, kteří kvůli rozdělení pozemků přišli o svá obydlí.

Dílo představuje problém bydlení v Praze a charakterizuje pražské dělnictvo, jeho rodinné zázemí a společenský život. Stěžejními díly pro tuto práci s tématem života pražských dělníků, jsou díla popisující život detailně např. na Mrázovce a na Žižkově. Z těch pak můžeme odvozovat život dělníků malvazinských. Bohatá občanská vybavenost Malvazinek poskytovala a stále poskytuje příjemné podmínky k rodinnému životu.

Dvě kapitoly jsou věnovány stavebním družstvům, která v oblasti Malvazinek působily. Stavební a bytová družstva vznikala ve velkém množství, jelikož měla pro stavební činnost výhodné podmínky. Pro obecně prospěšná družstva vznikaly ze zákona fondy, které jim zajišťovaly výhodné úvěrní podmínky. Pro členy družstev bylo jednodušší dosáhnout na lepší bydlení, než kdyby stavěli samostatně. Proto také nacházíme velké množství družstev, která mají ve svém názvu název „obecně prospěšné družstvo“.

Družstvo „Svépomoc“ je bohatěji popsáno, jelikož se k němu dochovalo větší množství informací. Družstvo sdružovalo zaměstnance elektrických podniků z košířské a smíchovské vozovky, ojediněle se mezi členy našli např. učitelé. Na Malvazinkách stavělo dvoupatrové domky se zahrádkou, podél hlavní ulice Mozartova (dnes Peroutkova). Své družstevní schůze pořádalo v restauraci Na Vinici, která v místě dodnes funguje. Družstvo mělo nízký vkladový podíl a jednonásobné ručení. Jeho existence neměla dlouhého trvání, stihla však domky postavit nebo rozestavět. Na místě bychom je dnes našli v zachovalém stavu, většinu nově zrekonstruované.

Druhým družstvem je *Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo kolonistů na Malvazinkách na Smíchově*. V práci je využíváno pramenů obsahující informace o vzniku družstva a tržové smlouvy týkající se pozemků, na kterých byly prováděny stavební práce. Většina informací pochází z periodika Družstevník, který obsahuje převážně informace o valných hromadách a schůzích družstva. Časopis Družstevník přestal vycházet roku 1944. Z pramenů víme, že družstvo fungovalo až do roku 1950. Na Malvazinkách působilo v ulici Na Pláni, kde stavělo řadové rodinné domky. Na tomto místě stávala nouzová kolonie. Nouzové kolonii je v díle věnována jedna kapitola, doplněna o archivní nálezy s příběhy konkrétních obyvatel.

Práce si klade za cíl na základě výše zmíněného podat ucelený pohled na tehdy pražskou periferii Malvazinky, na které vznikl komplex rodinných domků určených pro dělnictvo z okolí. V příloze práce jsou k nahlédnutí stavební plány a mapy daných ulic.

Metodika a zdroje dat

Vzhledem k poloze místa, které je předmětem zkoumání, bylo zapotřebí navštívit příslušné archivy. Kromě archivu úřadu městské části Prahy 5, kde předložení archiválií závisí přímo na vlastnickém právu k daným pozemkům a bez souhlasu vlastníka není možné archiválii předložit, se povedlo získat vcelku velké množství materiálu k danému tématu v archivech jiných. Nejvíce přínosný byl Archiv hlavního města Prahy, konkrétně fond hospodářského referátu I. A, kde jsou uloženy územní plány a návrhy parcelací pozemků na Smíchově na Malvazinkách. Dále jsou zde uloženy trhové smlouvy, zprávy a žádosti pro ústřední zastupitelství hlavního města Prahy. Plány jsou zachovány v dobré kvalitě, některé jsou větších rozměrů a není lehké z nich pořizovat kopie, nebo je nějakým způsobem ofotit. Konkrétně bylo pracováno s kartonem 131 signatury: B 38/83-237; B 38/83-261; B 38/262 a signatury B 38/83-402 karton 132.

Nalezené archiválie velice přispěly k úplnému poznání o výstavbě domů, jelikož v odborné literatuře najdeme zmínky pouze o nouzové kolonii na Malvazinkách. Stanislav Holubec v díle *Lidé periferie* zmiňuje v jednom odstavci i čekatelské domky z Xaveriovy ulice na Malvazinkách vystavěné obcí Pražskou. Jedná se však pouze o zmínku nikoli o širší zkoumání.

Nouzové kolonie obecně mají dobré zpracování v odborné literatuře. Pro tuto práci byla využita již zmíněná práce Stanislava Holubce, *Lidé periferie, sociální postavení pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009. Kniha pracuje s pražským prostředím komplexně a představuje každodennost pražského dělnictva skrz jeho rodinný a pracovní život. Zvláštní pozornost je věnována i dělnickým organizacím a spolkům. Nechybí zde ani výpovědi pamětníků, které publikaci přináší kvalitativní sociologické šetření.

Velkým přínosem k výzkumu nouzových kolonií je práce Vandy Jiřikovské (Tůmové). Ta se ve své práci věnuje podrobněji koloniím Na Krejčárku a Slatinám. Pro tuto práci byly využity hlavně základní informace týkající se nouzových kolonií.

K tématu této práce má nejbližší dílo autorů Šťastná Jarmila, Antonín Robek, Mirjam Moravcová, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. Praha 1981, ve které najdeme podstatné informace o způsobu bydlení a bytové kultuře, stejně jako o emancipaci a společenském životě pražského dělnictva. Kapitola o způsobu bydlení a bytové kultuře je zajímavá pro detailní zpracování typů obydlí. Malvazinky jsou zde zmíněné také v rámci nouzové kolonie. Detailní popis je věnován blízké kolonii Mrázovce, která byla vystavena roku 1869 v těsné blízkosti Ringhofferovým továrnám. Ringhofferovy továrny sídlily na Smíchově v okolí ulice Plzeňská, dnes v místech obchodního centra Nový Smíchov.

Mrázovce se však zcela věnuje práce Olgy Skalníkové, *Společenský život pražského dělnictva 1850-1938*. Praha 1975, která ve svém díle představuje společenský život a zároveň prostředí dělnické kolonie Mrázovka a pro srovnání žižkovské pavlačové hromadné domy. Žižkov je detailně zpracován i v publikaci *Etnografie pražského dělnictva*, Praha 1975, autory Robek Antonín a Vančík František.

Pro doplnění kontextu urbanizace českých zemí byla využita práce Pavly Horské, Jiřího Musila a Eduarda Maura, *Zrod velkoměsta*. Dílo se tématu dotýká jen zřídka, především je zpracována Praha a další větší města českých zemí jako je Brno, Liberec, Ústí. Jsou pak dávány do protikladu s ostatními evropskými městy a velkoměsty.

Značnou inspiraci přinesla publikace Martina Jemelky a Ondřeje Ševečka, ve které jsou zpracována tovární města dle Baťova vzoru. K tomuto tématu je velmi zajímavá myšlenka koncentrace dělníků na jedno místo do těsné blízkosti jejich zaměstnavatele. Poskytnutí ubytování pro své zaměstnance přináší velkou motivaci ze stran pracovníků nejen v dobách bytové krize, ale i obecně. Dále šlo o to, že domy byly stavěny organizovaně a typizovaně, jeden jako druhý. Popřípadě byly stavěny takové budovy, které pojaly velké množství svobodných lidí nemající ještě své vlastní rodiny. Takovýmto budován se říkalo „Svobodárny“.

Nejvíce informací bylo doposud shromážděno k dějinám a vývoji Smíchova. Nejčastěji se díla zaměřují na průmyslové podniky a jejich majitele, jelikož se často jednalo o zámožné představitele, kteří vystupovali i v popředí státních institucí. Jedná se např. o Františka Ringhoffera a jeho Ringhofferovy závody. Informace ke staršímu vývoji Smíchova byly čerpány z díla Františka Hasla, *Smíchovsko a Zbraslavsko* a z díla T. Č. Zelinky, *Pražská*

předměstí, ve kterém jsou popisovány i dějiny jiných částí Prahy, např. Karlína a Holešovic. Další informace týkající se Smíchova byly nalezeny v publikacích od A. Morkusové, *Vývoj Smíchova* a D. Broncové, *Knihy o Praze 5*.

Organizované stavby na Malvazinkách prováděla Pražská městská obec, ale hlavně stavební a bytová družstva, která za tímto účelem vznikla. Pro prameny týkající se družstev byl nejpřínosnější Státní oblastní archiv v Praze, konkrétně fond Krajského soudu obchodního Praha 1924-1948. Signatura I 44/2, NAD 47, karton číslo 3170. V tomto fondu jsou uloženy informace týkající se družstva „*Svépomoc*“ i *Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva Kolonistů na Malvazinkách na Smíchově*. Uloženy jsou pouze archiválie důležité pro stát, nejedná se o vlastní dokumenty družstva. Konkrétně jsou to zápisy o vzniku družstev a jejich zániku, likvidaci. V materiálech je obsaženo i velké množství čísel Věstníku Ústřední jednoty pro reformu bytovou v ČSR, kde jsou zmíněny pozvánky na valné hromady a tehdy aktuální informace týkající se družstev.

Pro mapy a plány bylo třeba také zajít do archivu katastrálního a zeměměřičského úřadu na Praze 8, kde mají též mapy a plány větších rozměrů. I zde je pořizování kopií velmi složité. Výborně funguje digitální stránka archivu, kde je možné nastavit mapy zvolených období a zkoumat celou republiku.

Neopomenutelným zdrojem je dobový tisk, ve kterém bylo nalezeno mnoho informací ohledně smíchovské infrastruktury. Konkrétně bylo pracováno s Věstníky hlavního města Prahy a s Lidovými novinami. Pro kapitoly týkající se stavebních družstev byl přínosný Družstevník, který se nachází jak v online podobě, tak i v archivních materiálech ve Státním oblastním archivu v Praze. Jsou v něm obsaženy informace ohledně družstev obecně, ale i např. konkrétní pozvánky na členské schůze družstev s jejich harmonogramem.

Nemálo informací bylo zjištěno přímo na místě. Stavby domků jsou zachovány bez větších změn a přestaveb. Fotografie byly pořízeny autorkou.

Pro napsání této práce bylo tedy zapotřebí zmapování současného terénu pro lepší orientaci v mapách a případné zjištění informací a následné propojení skutečnosti s dochovanými prameny a fotografiemi.

1. Malvazinky

Malvazinky jsou pražskou čtvrtí, která se tyčí na kopci nad Smíchovem a dotýká se svou hranicí Jinonic, Košíř a Radlic. Svůj název nesou po původní usedlosti Malvazinka, která byla založena roku 1628 v barokním stylu a obklopovaly ji rozsáhlé vinice. Jednalo se v té době o významnou hospodářskou usedlost. Majitelem byl malostranský měšťan Tomáš Malvazy. Po druhé světové válce se usedlost dostala do vlastnictví státu, který budovu využil jako lůžkové oddělení Státního sanatoria Sanopz. To se později přestěhovalo do budov Nemocnice Na Homolce. Dnes je v objektu zřízena Rehabilitační klinika Malvazinky. V blízkosti najdeme i další typy hospodářských usedlostí, viničních usedlostí nebo letohrádků, např. Blaženku, Bertramku, Březinku a Cihlářku.¹ Usedlostí bylo mnoho, avšak jen některé z nich se dochovaly do dnešní doby. Hlavní příčinou zániku byla hlavně válečná léta třicetileté války a následné vpády pruských, bavorských a saských vojsk do Prahy v roce 1741. Právě okolí Újezdské brány bylo tímto vpádem velmi zatíženo a mnoho staveb podlehl zániku.² Újezdská brána byla zbořena roku 1891 a do té doby sloužila jako spojnice mezi jižní a severní částí Újezdu.³ Šlo tehdy o jádro osídleného Smíchova.

Dominantou kopce je Smíchovský hřbitov, nebo také Hřbitov Malvazinky, založený roku 1876 s novorománským kostelem svatého Filipa a Jakuba. Kostel dříve stával na dnešním Arbesově náměstí. Poslední mše se v něm konala 12. října 1891 a ihned poté začala demolice.⁴ Pozemek o rozměru 8875 čtverečních sáhů koupila městská obec smíchovská od usedlosti Malvazinka za 18 000 zlatých.⁵ Polohou se nachází nad Radlicemi, sousedí s dnešní Farkání, dříve s Jinonickou cestou. Předtím se smíchovský hřbitov nacházel mezi Plzeňskou ulicí a motolským potokem čili pod tímto kopcem. Pro nepříznivou polohu hustě zabydleného Smíchova se smíchovská obec rozhodla pro změnu polohy hřbitovního místa. Právě kvůli lepší dostupnosti k hřbitovu byla vznesena poptávka po elektrické dráze, která by na kopec vedla.⁶ Takové žádosti nikdy vyhověno nebylo. Částečně se problém vyřešil výstavbou elektrické dráhy, která vedla ulicí Radlickou.⁷ Dále byla zavedena autobusová linka, vedoucí po hlavní

---

¹ BÖHM Josef, *Monografie města Smíchova*, str. 4, Praha 1882

² Tamtéž, str. 14-15

³ MORKUSOVÁ, A., *Vývoj Smíchova.*, Praha 2007, str. 14

⁴ HANSL, František, *Smíchovsko a Zbraslavsko*, Praha 1899, str. 356

⁵ BÖHM Josef, *Monografie města Smíchova*, str. 47, Praha 1882.

⁶ Věstník obecní Královského hlavního města Prahy, rok 1910, číslo 7, str. 135.

⁷ Věstník obecní Královského hlavního města Prahy, rok 1911, číslo 12, str. 252.

silnici až k jinonické sokolovně. Zastávka autobusu byla přímo u kolonie rodinných domků na Malvazinkách.⁸

Hřbitov se svou rozsáhlostí řadí i dnes mezi jedny z největších v Praze. Odpočívá na něm mnoho známých českých i československých osobností, z blízké minulosti např. Karel Gott. Hřbitov se svým kostelem byly roku 1958 zapsány do seznamu kulturních památek.

Kromě usedlostí a hřbitova kopec nabízí krásné výhledy na centrum Prahy. Okolí je plné zeleně, parků a sadů. Park Na Pláni, zahrada Santoška, se kterou sousedí Paví vrch. Ten skýtá krásné výhledy na Vyšehrad. Dominantou Pavího vrchu je Krulišova vila, která dnes spadá pod Ministerstvo vnitra. Při pražském povstání v květnu 1945 sloužila jako útočiště jednotek SS. Po roce 1948 byla využívána ministerstvem vnitra, sloužila také jako jedna z rušiček zahraničního rozhlasového vysílání. Hned pod vilou se rozkládají zahrady Santošky.

Zahrada Santoška se rozléhá nad hlavní dopravní tepnou ulice Radlická a pod ní vede tunel Mrázovka. V bezprostřední blízkosti se nachází dva kostely. Jeden z nich je zasvěcen Československé církvi husitské a druhý je kostelem evangelickým při farním sboru Českobratrské církve evangelické. Byl vybudován mezi lety 1930-31. Naproti kostelu pokračují sady Na Skalce.

Název Santoška nenesení jen park, ale i další původní viniční usedlost. Budova byla roku 1870 přestavěna do slohu neogotického, z původní barokní doby se zachovaly pouze sochy na vstupní bráně do parku a fragmenty soch, které jsou po parku rozmístěny. Dnes usedlost využívá Mateřská škola spojená se Základní školou U Santošky 1. Ta byla založena roku 1896 jako škola chlapecká a dívčí. Dodnes můžeme vidět školu rozdělenou na dvě poloviny, se dvěma hlavními vchody z hlavní ulice.

Na kopci nechybí ani sportovní zařízení. V blízkosti Santošky najdeme Dělnickou tělovýchovnou jednotu, DTJ Santoška. Ve sledovaném období první poloviny 20. století se však dával přednost Sokolu. Stanislav Holubec ve své práci uvádí k roku 1930 pouze 5,7 % všeho žactva byly členy dělnických tělovýchovných jednot. Oproti tomu 37 % byly členy Sokola. Dělo se tak i z toho důvodu, že se dělníci v prostředí sokola nemuseli cítit komfortně. Do sokola docházeli cvičenci z vyšších vrstev, a i přes Tyršovu původní myšlenku, že sokolstvem je možné zamezit společenským a třídním rozdílným, se dělníci stali v sokole nežádoucími. To pak vedlo k založení dělnických tělovýchovných jednot. První dělnická tělovýchovná jednota byla založena 22. srpna 1897 v Typografické besedě. Ve stejný rok byla založena DTJ v Radlicích

---

⁸ Lidové noviny, rok 1930, ročník 38, číslo 624, str. 14

a o rok později v Holešovicích, na Žižkově a ve Vršovicích.⁹ DTJ Santoška byla založena 1. prosince 1901 pod názvem DTJ Smíchov. Letní cvičiště, o kterém je řeč, dostala jednota v roce 1923 k pronájmu a k roku 1930 byl pozemek od pražské obce odkoupen. Zájem o sport šel ruku v ruce se zvýšeným zájmem o poznání těla a přírody. Velmi se odlišovalo sportování mužů a žen. Muži se více soustředili na výkon, kdežto ženy na pořadová cvičení nebo na lehkou atletiku, popřípadě jízdu na kole. Nejoblíbenějším sportem byl jistě fotbal, z dalších míčových her pak např. volejbal.¹⁰

Občanská vybavenost kopce je dnes velmi pestrá a bylo tomu tak i ve sledovaném období. Horší však byla dostupnost na kopec, jelikož ještě nebyly vybudovány komunikace, jako jsou dnes. Z map můžeme vyčíst, že byly vybudovány pouze hlavní silnice vedoucí k usedlosti Malvazinka. K malvazinskému hřbitovu vedla stará hřbitovní cesta, která jej spojovala Radlice a hřbitov. Dále byla hlavní cesta vedoucí do Jinonic a dolu na Smíchov. Obchodů na kopci nebylo mnoho, z již zmíněných pramenů byly vyčteny dva obchůdky, jeden nelegálně provozovaný v nouzové kolonii. Druhý pocházel z iniciativy dělnického konsumního spolku Včela, která tím chtěla pro své členy zajistit lepší podmínky.

Důležitým společenským místem byly hospody, které sloužily jako cenný komunikační prostor. V hospodách se uskutečňovaly schůze dělnických spolků i v této práci sledovaných družstev. Kromě zdroje informací hospoda sloužila i jako určitá forma zábavy. Stálými zákazníky byli hlavně muži a dospívající učňovská mládež, která v hospodách leckdy propila veškeré své kapesné. Alkohol se mohl mládeži podávat již od patnácti let. Pro dělnické prostředí byla typická hra v karty, zpěv písní a konzumace alkoholu. Kombinace karet a alkoholu častokrát vedla k hazardu. Kromě konzumace alkoholu bylo typické kouření cigaret, především cigarety značky Zora. Opět z nalezených pramenů můžeme konstatovat, že již existoval hostinec na Vinici (dnes se stejným názvem) a U Běloušků na Václavce (dnes pouze restaurace Václavka). Tyto dva hostince se nacházely a stále nacházejí přímo na kopci v blízkém okolí, jiné hostince bychom pak hledali pod kopcem na Smíchově nebo v Radlicích. Hospody byly v té době dávány do kontrastu s kavárnami, jelikož rozdělovaly sociální skupiny,

---

⁹ ŠŤASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, str. 65

¹⁰ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 154-156

které je navštěvovaly. Do hospod chodili dělníci, kdežto do kaváren chodila střední a vyšší třída.¹¹

Dalším důležitým místem setkávání byly jistě zmíněné kostely a hřbitov. Pohřby v dělnických rodinách byly závaznou normou, hlavně když se jednalo o otce rodiny. Rodina obstarávala rozloučení se zemřelým. Na pohřeb byli zváni všichni příbuzní, spoludělníci, členové spolků, sousedé a přátelé. Obliba zemřelého se měřila dle počtu účastníků, kteří se na pohřeb dostavili.¹²

2. Bydlení v Praze

Nejintenzivnější vlna urbanizace českých zemí nastala mezi lety 1869-1930. Počet obyvatel městských obcí vzrostl za toto období dvojnásobně, zatímco na venkově se počet zvýšil pouze o desetinu. K roku 1930 žilo na území Čech ve městech 48,5% obyvatel. Pro srovnání na Moravě a ve Slezsku to bylo 46,3 % a na Slovensku 26,1%.¹³ Praha samotná se rozvíjela dle svého specifického charakteru, se kterým bychom mohli srovnat jen moravskou metropoli Brno. Pro Brno bylo významné, že se manufaktury a továrny budovaly přímo za hradbami středověkého města. Tím se pak ruku v ruce zvyšoval počet pracovních sil a obyvatel brněnského městského celku.¹⁴ Poptávka po bydlení přivodila pokroky ve stavebnictví i zájem o bytové podnikání. Nové technické vymoženosti a komfortní bydlení si však mohla dovolit jen bohatší vrstva společnosti. Chudší vrstvy využívaly světla a tepla k práci, nikoli k pohodlnějšímu bydlení.¹⁵ Zatímco komfortní bydlení zůstávalo pro bohatší vrstvy, v dělnickém prostředí docházelo k nárůstu bytů s malou rozlohou a počtem místností. Snahy o výstavbu kvalitnějších dělnických bytů byly, ale zůstávaly většinou bez realizace. Ty, které se podařilo zrealizovat, byly určeny jen těm nejlépe placeným dělníkům.¹⁶

K rozsáhlému stavebnímu rozvoji v Praze došlo ke konci 60. let 19. století. Revoluční rok 1848 vytvořil hospodářské předpoklady pro městský rozvoj. Dělnické rodiny bydlely v běžných zástavbách v centru města, často v jedné místnosti i se svým nábytkem. Většina

---

¹¹HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 167-168

¹²ŠTASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, str. 120

¹³HORSKÁ Pavla, MUSIL Jiří a MAUR, Eduard, *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002 str. 197

¹⁴Tamtéž str. 198

¹⁵Tamtéž str. 218

¹⁶HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 143

dělníků se musela po příchodu do Prahy spokojit pouze s bydlením nouzovým.¹⁷ Speciální byty a domy pro dělníky v blízkosti továren pak byly významným příspěvkem ke zlepšení životní úrovně celé sociální skupiny. Docházelo k ní i na pražských předměstích, v Bubnech a na Smíchově ale i jinde.

Hlavní vlna budování obydlí pro dělnictvo spadá do 90. let 19. století a do prvního desetiletí 20. století. Stavby prováděli soukromníci, zaměstnavatelé, bytová sdružení a bytová družstva s dělnickou základnou. Výstavbu podporovaly i zákony z let 1892 a 1902, ve kterých byly uzákoněny daňové úlevy pro stavbu dělnických bytů a domů.¹⁸ Nové domy měly být dle těchto zákonů osvobozeny od domovní daně na 24 let. Dotaci na stavbu malých bytů přinesl zákon o státním bytovém fondu z roku 1911 v podobě 20 milionů korun. Poskytoval zvýhodněné půjčky na výstavbu bytů a počítal se zakládáním stavebních a bytových družstev. Výše nájemného se řídila poptávkou po bytech a zároveň jakékoli vylepšení bytu přineslo jeho zvýšení. Majitelé bytů kolikrát už předem odmítli dělnickou rodinu ubytovat, jelikož věděli, že nebude schopna nájemné pravidelně platit.¹⁹

Ochrana nájemníků se začala projednávat již ke konci první světové války v roce 1917. Ochrana se týkala především zákazu růstu nájemného a zákazu náhlého vypovězení nájemní smlouvy bez udání důvodu. Regulované nájemné pokračovalo nadále se vznikem Československa. Dalším nařízením bylo nařízení o zabírání bytů z ledna 1919. Jednalo se o obce s bytovou nouzí. Majitelé domů byli povinni předat obci prázdné nepronajaté byty.²⁰ Pro majitele domů nebyla regulace příznivá. Po čase se jim podařilo prosadit okleštění. Bylo například prosazeno, že se ochrana nájemníků nebude vztahovat na uprázdněné a nově postavené byty.

Mezi nejrychleji se rozvíjející pražské čtvrti patřil Smíchov, Holešovice-Bubny, Libeň a Žižkov. Na Žižkově byl růst nejintenzivnější a během pár let vyrostl v přelidněnou čtvrť, ve které se pronajímaly k bydlení sklepní prostory, kde byla velká nouze zejména o vodu, a s tím souvisely např. hygienické problémy.

V Praze vznikalo pět základních forem dělnického bydlení, které se vzájemně prolínaly. Za první typ můžeme označit bydlení nouzové, které se nejvíce rozmohlo ve 20. a 30. letech

---

¹⁷ ŠŤASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, str. 153

¹⁸ Tamtéž, str. 153

¹⁹ Tamtéž, str. 157

²⁰ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 108

20. století v podobě nouzových kolonií. Druhým typem bylo bydlení, které pronikalo do zemědělských usedlostí, tento typ byl však v Praze výjimečný a jednalo se o okrajová místa, např. příměstské obce Prosek a Vokovice. Dalším typem bylo bydlení domkářské, které bychom našli v Holešovicích a ve starých Střešovicích. Dále se jednalo o bydlení v domcích v blízkosti továren, oba typy měly omezené hranice svého šíření. Příkladem by byla již dnes neexistující Mrázovka nebo kolonie holešovická v Dělnické ulici. Obě kolonie postavila *Společnost pro stavbu dělnických bytů v Praze*. Mrázovka byla postavena v prudkém svahu v malé vzdálenosti od Ringhofferovy továrny a kolonie v Holešovicích byla postavena pro dělníky Dormitzerovy kartounky. Holešovická kolonie měla na rozdíl od Mrázovky vyrovnanou řadovou zástavbu.²¹ Nejtypičtější bylo bydlení v hromadném domě, které bylo pro Prahu a její čtvrti nejcharakterističtější z hlediska bytové kultury dělníků.²²

Většina pražských dělníků tedy bydlela v bytech o jedné místnosti nebo o jedné místnosti s kuchyní. K roku 1921 bylo takových bytů v Praze 68,8 %.²³ O deset let později se počet snížil pouze o jedno procento. Většina bytů nebyla zařízena koupelnou a vytápění bylo zajišťováno jinak než ústředním topením. Ústřední topení mělo pouze 2,4 % bytů k roku 1931.

Nepříznivá byla i otázka zdravotní. Nedostatek vody a životního prostoru zapříčiňoval šíření nemocí a nadále vysoké procento úmrtnosti dětí do jednoho roku věku. Věstník hlavního města Prahy uvedl za příčinu také špatnou polohu města.

*„Trpí vesměs nedostatečnou ventilací města, protože vltavské údolí a příčná jeho údolí uzavřena jsou vrchy a Vltava sama je nedostatečným ventilačním průchodem hlavně z toho důvodu, že její tok je klikatý a že celé její údolí je kompaktní masou návrší chráněno proti panujícím západním větrům. Z této okolnosti resultuje mlhavá a prašná atmosféra pražská, zhoršovaná značně ještě tím, že průmysl v městě umístěný vyvinuje mnoho kouře.“*²⁴

Dále mluví o bytové otázce, kterou považoval za největší strast doby. Protože pokud nebude bytová otázka vyřešena a nebude docíleno toho, aby lidé bydleli zdravě a lidsky, bude boj s nemocemi a úmrtností marný. Udal, že v té době byla v celé Velké Praze obydlena i místa dříve zakázaná, jako jsou sklepy a skladiště.

---

²¹ ŠŤASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, str. 165

²² Tamtéž Str. 154

²³ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 96

²⁴ Věstník hlavního města Prahy rok 1922, č. 5, str. 69

Mezi jednotlivými pražskými čtvrtěmi byly značné rozdíly, především sociální. V roce 1921 vzniká tzv. Velká Praha, kdy se původní části Prahy (1-8) spojily s do té doby samostatnými částmi a s obcemi k nim přilehlých. Samostatnými částmi byly Vinohrady, Žižkov, Smíchov a Karlín). Na základě dochovaných sociálních ukazatelů (podíl dělníků, kojenecká úmrtnost, výše nájemného, počet jednopokojových bytů) můžeme soudit, že mezi nejelitnější čtvrti patřil Josefov, Staré Město a Nové Město. Podobné úrovně dosahovaly Vinohrady a Dejvice, kde bydleli především úředníci. Čtvrtě obývané dělníky venkovského rázu byly Libeň, Braník, Nusle a Vršovice. Za nejchudší oblasti se považují opravdové periferie, jako byly Vysočany, Hloubětín, Košíře a Jinonice, zde dělníci tvořili přes 50 % obyvatelstva.²⁵ Rozdíly v kvalitě obydlí se porovnávají dle vybavenosti, velikosti bytů a výše nájemného. Pro porovnání roční výše nájemného na Josefově činila k roku 1921 1800 Kč a na pražských periferiích v Jinonicích, Malešicích, Motole, Kobylisích, Záběhlicích činila průměrně od 150 do 200 Kč za rok.²⁶

3. Pražští dělníci

Sociální skupina dělníků vzniká jako důsledek průmyslové revoluce, kdy nastal přechod od řemeslné výroby k výrobě tovární a ke strojové velkovýrobě. Pro pražské prostředí byli typičtí dělníci řemeslní, manufakturní a tovární. Tyto tři skupiny odpovídaly postupně rostoucímu kapitalismu v českých zemích. Samostatnou skupinu pak představovali dělníci zemědělství, v Praze byl však jejich počet zanedbatelný. Praha byla vždy významným centrem²⁷ a to souviselo i s rozmachem řemeslné výroby. Důležitý byl odbyt masové výroby, který pražské prostředí umožňovalo víc, než prostředí venkovské. Od poloviny 19. století bylo nejdůležitějším odvětvím v Praze odvětví strojírenské. Kromě dělnické práce Praha poskytovala bohaté příležitosti v oblasti státní i městské správy, školství a obchodu. Do Prahy se stěhovalo za prací mnoho dělníků z celé republiky, a tak můžeme o pražském dělnictvu mluvit jako o integrační jednotce.

Mezi lety 1890-1910 vrostl počet obyvatel Prahy a pražských předměstí téměř o 220 tisíc osob a k roku 1910 dosáhlo počtu 616 631 obyvatel.²⁸ Na zaměstnanost a nezaměstnanost

---

²⁵HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 98

²⁶ Tamtéž str. 100

²⁷ SKALNÍKOVÁ Olga, *Společenský život pražského dělnictva 1850-1938*, Praha 1975, str. 211-221

²⁸ ŠTASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, str. 24

měly vliv hospodářské krize, které proběhly na počátku 20. století a přinášely s sebou např. zvýšení cen. V tomto období nejvíce pracujících dělníků zaměstnával kovoprůmysl (strojírenství a zpracování kovů). Dále to byl průmysl oděvní, stavební, potravinářský a průmysl pro dřevařskou výrobu. Skladba pražského průmyslu tedy zásadně ovlivňovala podobu a charakter pražského dělnictva. K roku 1900 představovali řemeslní dělníci 64 % aktivně pracujících průmyslového dělnictva.

Koncentraci dělnických rodin ovlivňovaly ceny bydlení. Nejvíce dělníků bydlelo v částech Prahy s nejlevnějším bydlením. Dalším diferenciacním ukazatelem bylo rozložení průmyslových odvětví, takže v různých částech Prahy bydleli dělníci různých profesí. S technickým a elektrotechnickým vývojem šla ruku v ruce i nutnost kvalifikace dělníků, zároveň ale byla stále ta odvětví, která mohla zaměstnávat více mechanických dělníků, těch které stačilo pouze zaučit. V tomto okamžiku se ale začaly prohlubovat rozdíly mezi platovým ohodnocením, a tak i sociálním postavením. Lépe placení kvalifikovaní dělníci se postupně začali odlišovat od základního jádra dělnické třídy. Byli jimi např. specialisté ve strojírenském průmyslu, montéři, strojuvůdci, dělníci pracující v automobilovém průmyslu a typografové.²⁹

Rodina pražských dělníků byla typicky dvougenerační, rodiče a děti. V případě, že bylo dětí více, musely se co nejdříve osamostatnit a odstěhovat, jelikož v bytech bývalo zpravidla málo místa, pokud k tomu bylo dostatečné množství prostředků. Vystačily si se skromným bydlením v podnájmu, často v té samé čtvrti jako bydleli rodiče. V dělnickém prostředí bylo běžné, že muži umírali v mladém věku. Pro ovdovělé ženy to pak bylo složité, jelikož s více dětmi měly malou šanci se znovu provdat. Velmi časté případy byly i rodiny rozšířené, vícegenerační, a to z důvodu hmotného, jelikož dělníci (ani ti kvalifikovaní) neměli svou práci zcela jistou. Situace se tedy řešila lépe ze společných peněz, do kterých přispívalo více členů domácnosti.

Mezi pražskými dělníky byla také velká mobilita. Stěhování mohlo být nucené i dobrovolné, např. za lepšími bytovými poměry. V případě zaměstnaneckých bytů docházelo k připoutání dělníka k jednomu místu, to pak mohlo být výhodné v tom, že jeho potomci šli pracovat ke stejnému zaměstnavateli a byt se přenesl na ně. Tím měla starší generace zajištěné bydlení nadále. Rozšířené rodiny měly vzestupnou tendenci, pro příklad ve smíchovské kolonii Mrázovka bylo mezi lety 1900 a 1910 z počtu 149 rodin 27 % rozšířených.³⁰

---

²⁹ ŠŤASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981, str. 108

³⁰ Tamtéž, str. 28

Manželství pražských dělníků stálo na jiných základech, než bylo zvykem na vesnici nebo u vyšších vrstev. Tam hrály velkou roli peníze a finanční zajištění. Pro mladé páry byla důležitější vzájemná podpora a láska. Měly stejné sociální zařazení, a tak i možnosti hmotného zabezpečení. Lepší postavení mohla žena získat při sňatku s kvalifikovaným dělníkem, zde hrály velkou roli zaměstnanecké kontakty. Hranice plnoletosti a povolení k sňatku v té době byla 24 let. To bylo možno urychlit a nechat se zplnoletit se souhlasem rodičů a za náležité úřední poplatky.

4. Průmyslový Smíchov

Poptávka po nové průmyslové oblasti sahá do doby Marie Terezie, kdy se ztrátou Slezska došlo i ke ztrátě důležité průmyslové oblasti. Jako náhrada za především textilní odvětví vzniká mnoho továren pro výrobu tištěných kartounů (kartouny byly jemné bavlněné tkaniny, které se užívaly na zástěry, pláště a šaty). Počet kartounek v Praze velmi stoupal a k roku 1838 jich bylo 128. O deset let později se zaváděním strojové výroby však počet začal klesat.³¹

Na Smíchově začaly se stavbou továrny u Vltavy bratři Porgesové. Pozemky skoupili na místě buquoyských zahrad a přikoupili k nim i Diezenhoferův letohrádek Portheimka. Továrna se rozkládala na místech dnešního náměstí 14. října, zde bychom dnes našli část letohrádku. Bratři Porgesové byli židovští majitelé několika továren na Starém Městě. Rodinná hrobka Porgesů z Portheimu se nachází na židovském hřbitově na Malvazinkách (židovský hřbitov leží v těsné blízkosti hřbitova Malvazinky, sousedí spolu přes zeď). Roku 1872 byla továrna sloučena se sousední továrnou Příbramovy kartounky, kterou řídila akciová společnost Prag-Smichower Karttun-Manufactur. K úplnému zániku kartounky došlo na počátku 20. století, kdy byly pozemky prodány a určeny ke stavbě činžovních domů.³²

Neopomenutelným podnikem Smíchova byl a je do dnešních let smíchovský pivovar. Vznikl na základě iniciativy průmyslníků Jana Kohouta a Viléma Picka. Založení pivovaru je datováno k roku 1869 s oficiálním názvem *Akcionářský pivovar a sladovna*.

Na kartounky a pivovar navázaly v dalších letech továrny orientované na průmysl potravinářský, chemický a stavební. Smíchov se tak rozrůstal i do širšího okolí. Vznikla např.

---

³¹ ZELINKA, T. Č., *Pražská předměstí*, Praha 1955, str. 33

³² Tamtéž, str. 33

továrna pro lékárenské výrobky s názvem Popp & Co. V nevelké vzdálenosti byla chemička Edmunda Siegela, který se specializovala na výrobu kyseliny dusičné, solí a skalic. Mezi dalšími bychom našli rukodílnu na rukavice, barvírnu kůží, továrnu na mlýnské nástroje, cukrovar a rychlotiskárnu.³³

4.1. Ringhofferovy závody

Se Smíchovem a jeho okolím je neodmyslitelně spjatá Ringhofferova továrna. Ringhofferova rodina vytvořila stálý podnik po několik generací. Zakladatelem firmy byl František Ringhoffer z Mullendorfu, který firmu vybudoval roku 1787 na různých kotlářských pracích, především na výrobě varných pánví pro pivovary.³⁴ František Ringhoffer byl roku 1793 zvolen za člena sboru pražských obecních starších a dále i městským radou. Po jeho smrti převzal vedení firmy syn Josef.

Pro Smíchov zásadní bylo období 4. generace Ringhofferů, konkrétně Františka Ringhoffera. Ten přeložil podnik na nové, větší místo. Koupil na Smíchově větší pozemek a započal výrobu železničních vagonů. K továrně byla dále připojena slévárna, tak došlo k dalšímu rozšíření. S novým místem přišel i nový název: *Ringhofferova továrna na vagony, na tendry železniční a na rozličné stroje*. Kromě výroby železničních vagonu vyráběla firma i tramvaje nebo postavila moderní pivovar ve Velkých Popovicích.³⁵

František Ringhoffer se velmi angažoval i v politice a svůj zájem směřoval k péči o své zaměstnance. Roku 1878 tak zřídil *Zaměstnanecký penzijní fond* a o pár let později *Dělnické starobní pojištění*. Zaměstnancům tak vznikal nárok na důchod, invalidní rentu, příspěvek na výchovu dětí a na pohřebné. Fond zajišťoval i podporu pro vdovy a nezletilé děti po zaměstnancích, kteří umřeli v brzkém věku. Za loajalitu se po čtyřiceti letech ve firmě vyplácel věrnostní příplatek. Na konci 19. století se Ringhoffer zasloužil o výstavbu domů pro dělníky, ve kterých bydlela asi jedna třetina zaměstnanců. Na svou dobu se jednalo o moderní bydlení s vodovodem a připojením ke kanalizaci. K roku 1886 byla zřízena ve smíchovské vagonce stálá lékařská péče a ambulantní služba.³⁶

---

³³ BRONCOVÁ, D., *Kniha o Praze 5*, Praha 2010, str. 58

³⁴ HATOWETZ, R., *F.Ringhoffer-Smíchov*. Praha 1898, str. 1

³⁵ HLAVÁČ, M., *Tvůrci českého zázraku*, Praha 2000, str. 117

³⁶ Tamtéž, str. 118

Roku 1911 byly Ringhofferovy závody přejmenovány na *Ringhofferovy závody, a.s., Smíchov*. Během války byla výroba podřízena válečným potřebám, zejména výrobě vojenských vozů, které zajistily podniku další rozkvět. Po vypuknutí druhé světové války byly závody přejmenovány na *Závody Ringhoffer Tatra, a. s. Praha*. Poté byl podnik znárodněn a opět přejmenován na Tatra n. p. závod Praha. Finální název formy byl Tatra Smíchov.

Dnes bychom našli pozůstatek továrny na ulici Plzeňská v těsné blízkosti nákupního centra Nový Smíchov.

4.2. Walterovy závody

Zakladatelem firmy Waltrovka byl Josef Walter, původně montér a opravář jízdních kol. Od roku 1902 vyráběl motorová kola spolu s motocykly a přívěsnými vozíky. Na vzniku firmy měl podíl i významný smíchovský stavitel A. Šimek, který byl ředitelem smíchovského pivovaru a statkářem v Jinonicích. Z velké části financoval vznik Walterovy továrny. V Jinonicích se výroba specializovala na výrobu automobilů, které postupem času zastínila výroba motocyklů. Po první a druhé světové válce došlo k znárodnění firmy a k jejímu přejmenování na *Letecké závody*. Podnik byl tímto orientován hlavně na letecké motory.³⁷

Dnes bychom v Jinonicích továrnu nenašli. Její budovy byly zbourány a na jejich místě vyrostl komplex kancelářských a obytných domů.

5. Nouzová kolonie

Nouzová kolonie byla ojedinělým fenoménem v meziválečné době. Pražští dělníci, kteří nemohli platit za svá obydlí, nebo nemohli bydlení sehnat, nacházeli svá útočiště právě v koloniích. Po první světové válce s narůstajícím počtem obyvatel Prahy, začal stoupat i počet obyvatel nouzových kolonií. Chudší skupina obyvatelstva měla snadnější geografickou mobilitu, bylo pro ně lehčí sbalit své věci a přestěhovat se za prací. Další příčinou vzniku nouzových kolonií bylo opatření pražského magistrátu, který umožnil buď zdarma, nebo za nevelký poplatek získat pozemky k užívání. Původně měly pozemky sloužit jako zahrádky k pěstování si vlastní potravy a přilepšení si tím v těžkých poválečných časech. Zahrádkářské

---

³⁷ BRONCOVÁ, D. *Praha 5 křížem krážem*, Praha 1996, str. 39-40

kolonie se ale později proměnily v kolonie obytné.³⁸ Na Malvazinkách původně nelegální, později pražským referátem odsouhlasená kolonie o 95 domech a vagoněch se záchodem a vodovodem.³⁹

Nouzové kolonie v Pražském prostředí můžeme rozdělit do čtyř typů. Prvním typem jsou kolonie pro zahrádkářské účely, jednalo se o malé pozemky (150 m²-200 m²). Budování staveb na zahrádkách se pak dělo bez souhlasu úřadů. Povolena byla pouze stavba altánku. Později město stavbu nouzových obydlí povolilo, jelikož se tím vyřešila částečně krize s bydlením, a to levným způsobem. Druhý typ nouzového obydlí se vyskytoval na pozemcích, které pronajímala obec přímo pro tyto účely. Jednalo se o pozemky, které by byly k jiným účelům špatně využitelné. Obec nemusela zajišťovat přívod vody a elektřiny a částečně tím opět řešila bytovou krizi. Třetí typ nouzového obydlí byl pro majetnější dělníky. Jednalo se o stavbu domečku na řádně zakoupené parcele. Kolonie čtvrtého typu pak spadala plně pod iniciativu obce, kdy obec na své náklady vystavěla dřevěné nebo zděné provizorní domky. Tyto domky byly většinou připojené k již existující kolonii. Nájemník si domek pouze pronajímal, zůstával totiž majetkem obce.

Na Malvazinkách se nouzová kolonie vyskytovala v kopci nad Radlicemi, dnes zde najdeme ulici K Vodojemu, dříve Stará hřbitovní cesta. Kolonie vznikla na počátku 20. století, jednalo se přibližně o 95 domků a vagonů.⁴⁰ Jednalo se o kolonii obecní. Vyskytoval se zde železniční vagon, který předtím sloužil jako skautská klubovna, později jako útulek pro mládež obojího pohlaví.⁴¹ V roce 1925 podává žádost o stavbu provizorního domku jistý pan Josef Kučera, který v žádosti pro stavební úřad píše:

„...ačkoli chodíme snad každodenně na bytový úřad do radnice, jsme stále oddalováni a nemohu za žádnou cenu od obce obdržeti byt. Jelikož jsem jen státním zaměstnancem, nemohu v soukromých domech byt najmouti, jelikož paní domácí žádají závratné sumy. Jelikož hrozí mé vystěhování na ulici, sahám k poslednímu kroku a žádám naléhavě stavební úřad o brzké vyřízení mojí žádosti. Jsem do Prahy příslušný a doufám, že snad alespoň v nouzovém domku naleznu přístřeší.“⁴²

---

³⁸ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 132

³⁹ Tamtéž str. 134

⁴⁰ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 135

⁴¹ Tamtéž str. 138

⁴² AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 131, signatura B 38/83-237

Regulační úřad na žádost pana Kučery odpověděl záporně. Ve zprávě pro hospodářský referát upozorňuje, že na požadovaném místě se nachází četné množství nelegálně postavených provizorií, aniž by o propůjčení pozemku bylo požádáno. Varuje před přelidněností místa v budoucnu. Za další důvod udává blízké plány s prodejem pozemků pro stavební účely a s tím spojené znehodnocení pozemku různými stavebními pracemi, úpravami. Zpráva byla podána dne 3. února 1925.⁴³

Zajímavá je zde zpráva rady hlavního města Prahy ze dne 30. dubna 1925, ve které píše hospodářskému referátu I A., že bylo na chůzi schváleno, aby pod Malvazinkami (v Radlicích) bylo nadále povoleno stavět nouzové boudy, pokud místo bude stačit, a aby byl v kolonii zřízen ještě jeden stojan na vodu.⁴⁴ Z toho tedy vyplývá, že v kopci se provizorní obydlí stavět nesměla, ale pod kopcem ano.

Pro obyvatele této kolonie nastaly těžké časy ve chvíli, kdy obec rozparcelovala a prodala pozemky k výstavbě nových domů. Obyvatelé se museli přestěhovat na jiné místo. Kolonisté vytvořili své vlastní družstvo s názvem „*Družstvo kolonistů na Malvazinkách*“ a čelili protestu ostatních obyvatelů kolonie, kteří podali protest městské radě, ve kterém napsali:

„Podepsaní občané žádají o zrušení usnesení městské rady ze dne 13. ledna 1930, jímž se prodávají pozemky v bloku O, číslo 1-5 a číslo 8-27 Obecně prospěšnému družstvu kolonistů na Malvazinkách, jelikož tím vzniká nebezpečí, že 156 rodin bude muset z pronajatých pozemků odejít a město nebude mít možnost tyto rodiny řádně ubytovat, pak budou tito lidé bez přístřeší.“

Družstvo na to reagovalo taktéž dopisem městské radě, ve kterém napsalo, že důvody kolonistů nestojí na objektivních základech a jedná se pouze o snahu oddálit termín stavby domů na místě nouzových provizorií. Podepsaný iniciátor protestu pan Jaroslav Skalický, bytem kolonie Malvazinky č. 50, rozvedený, bezdětný, provozoval v kolonii obchůdek s potravinami bez živnostenského oprávnění. Další podepsaní pod protestem byli lidé, „*kteří si z provizorií udělali zlatý důl, držením podnájemníků. Počet těchto podnájemníků se pohyboval v letních měsících od 3 do 12 osob, o čemž mohly vděčit policejní raporty*“.⁴⁵

Ostatní obyvatelé a magistrát města cítili potřebu řešit existenci nouzových kolonií. Prvním krokem byla prevence vzniku nouzových kolonií, která se projevovala v podobě

---

⁴³ AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 131, signatura B 38/83-237

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ Tamtéž

vyhlášek o zákazu bydlení v zahradních domcích a na nedovolených pozemcích.⁴⁶ Do boje proti nouzovým koloniím se snažila zapojit i státní správa s obcemi. Magistrát například žádal ministerstvo železnic, aby neprodávali vyřazené vagony osobám, které se neprokáží povolením od rady hlavního města.

Druhým krokem pak byla snaha existenci nouzových kolonií uznat na přechodnou dobu a zavést v kolonii pitnou vodu nebo elektrinu. *Referát o prohlídce provizorních kolonií v obvodu hlavního města Prahy z roku 1926* tento postup ve většině případech doporučoval. Zároveň kolonie řadil do tří skupin: na velmi závadnou, závadnou a nezávadnou. Označení nezávadné však mělo specifický význam, jelikož nezávadná provizoria a nouzová obydlí v běžném slova smyslu vůbec nebyly. Za nezávadná byla tedy považována taková obydlí, která nezpůsobovala stížnosti okolí a nevypadala ohyzdně. Velmi závadné obydlí bylo doporučováno okamžitě odstranit. Zbylé dvě skupiny bylo možno po nějakou dobu zachovat. Pražský magistrát tak řešil jinak složitou situaci, jelikož neměl dostatek prostředků k přímé konfrontaci a ani alternativu pro obyvatele nouzových kolonií.⁴⁷

6. Družstvo a jeho definice

Družstvo je specificky organizovaný subjekt, který se skládá z členů. Hlavním smyslem jeho družstevní činnosti je svépomoc. Členové do družstva vstupují dobrovolně, zakládají tím právnickou osobu a kladou si za cíl hájení svých zájmů a zájmů družstva. Svépomoc a vlastní členská iniciativa jsou důležitým faktorem, jelikož se tím družstvo odlišuje od dobročinných a charitativních organizací, které se během 19. a 20. století snažily o zabezpečení a pomoc pro stále se rozrůstající dělnickou třídu a sociálně slabší obyvatelstvo.

Družstva vznikají za účelem svépomoci, zlepšení a zajištění ekonomického postavení členů družstva. Vyznačují se svou otevřeností a solidaritou. Družstvo se dá také definovat, jako specifický podnikatelský subjekt, který má pevně danou strukturu a vnitřní uspořádání. Rozhoduje se dle stanov, které schvaluje valná hromada, ta je svolávána několikrát do roka. Valná hromada je nejvyšším samosprávným orgánem družstva. Stanovy družstva tvoří společenskou smlouvu mezi členy družstva. Každý člen družstva disponuje při hlasování svým hlasem, který může mít různou váhu. Buď má každý člen jeden rovnocenný hlas, nebo se váha

---

⁴⁶HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 139

⁴⁷ HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 140

hlasu odvíjí od výše kapitálového podílu družstva. V případě, kdy se hlas odvíjí od výše majetku, nastává nerovnováha mezi členy a ti méně majetní členové ztrácejí vliv na chodu družstva. Můžeme v tom spatřovat odklon od demokratických zásad družstva.⁴⁸

Na počátku 19. století došlo k vytvoření několika typů družstev. Byly jimi například družstva výrobní, která sdružovala řemeslníky a malé výrobce. Družstva živnostenská, zemědělská, úvěrní, bytová a spotřební. Největší rozmach družstevnictví na území střední Evropy nastal na přelomu 19. a 20. století v reakci na nastupující kapitalistickou společnost.

Družstvo je i dnes definováno jako právnická osoba, která vzniká zápisem do obchodního rejstříku. Poté družstvo může využívat svá práva a povinnosti a je způsobilé k právním úkonům. Majetek je zpravidla tvořen členskými vklady. Družstvo je specifický právní subjekt i s mezinárodním dosahem. V mezinárodním kontextu jsou jeho právní řády pod dozorem Mezinárodního družstevního svazu (International Co-operative Alliance), který sdružuje přibližně 800 milionů družstev po celém světě. Svaz byl založen v roce 1895 a jeho iniciátory byly Francie a Velká Británie.

Družstva vznikala jako apolitický subjekt, který měl za cíl podporu a šíření jeho hodnot a principů. Měla zároveň jasné postavení v tržním hospodářství.

Počátky bytového družstevnictví sahají také do Anglie, kde se rodí zejména u nemajetných sociálních skupin, převážně dělnických. Podobným vzorem byly země Německo a Francie, které naopak zajišťovaly stavbu služebních bytů pro své zaměstnance. Průmyslové podniky nabízely svým zaměstnancům bydlení výměnou za dělnickou dlouhodobou loajalitu firmě. Zde pak mohlo docházet k předávání bydlení a zaměstnání dalším generacím.

Obecně prospěšná bytová družstva vznikala za pomoci státní finanční podpory zákonem č. 133/1903. Zákon se týkal revize výdělkových a hospodářských společenstev a jiných spolků. Zapříčinil tím také vznik družstevních svazů. Dalším důležitým zákonem byl zákon z roku 1907, kterým se zřídil *Jubilejní fond*. Ten byl určen k poskytování výhodných úvěrů. Na něj navazuje podobný zákon č. 242 z roku 1910 s názvem *Státní bytový fond pro péči o malé byty*. Cílem tohoto fondu byla pomoc při bytové výstavbě právě obecně prospěšným družstvům, samosprávným sborům a veřejným korporacím. Státní ručení tak přimělo peněžní ústavy k větší ochotě při poskytování půjček (až do výše 95 % nákladů stavby). Další výhodou pro družstva

---

⁴⁸ MODRÁČEK František, *Družstevnictví a jeho hospodářské a sociální poslání v československé republice, cyklus deseti přednášek, uspořádaný Sociálním ústavem ČSR, v říjnu 1930 až v únoru 1931, o teoretické podstatě, historickém vývoji, síle, výkonnosti a cílech družstevního hnutí*, Praha 1931, str. 22-29

bylo osvobození od domovní daně. Družstva nebyla nutně zakládána pouze jednotlivými osobami, ale i podniky nebo obcemi. Ty pak aktivněji organizovaly společenský život členů. Zásadní pro další vývoj bylo také přijetí minimálních standardů pro stavbu bytů, např. minimální obytná plocha nesměla být méně než 15 m² a nesmělo se jednat o suterénní byty. ⁴⁹K roku 1928 existovalo v Československu 1531 stavebních a bytových družstev (793 z nich byla družstva s obecnou prospěšností). ⁵⁰

Bytové družstevnictví představovalo nejlepší formu řešení bytové krize. Dalšími, kdo se o to pokoušel, byly např. bytové spolky nebo společnosti. V současné době jsou pro družstevnictví důležité následující principy:

- dobrovolnost a otevřenost družstva (bez diskriminace)
- demokratická kontrola družstva svými členy
- rovná ekonomická spoluúčast na hospodaření družstva
- nezávislost a autonomie
- informovanost, školení a výchova členů družstva
- spolupráce mezi sebou a mezi ostatními družstvy ⁵¹

Těžké časy pro bytová družstva přinesla světová hospodářská krize a následující okupace Německem. Činnost bytových družstev byla v tomto období pozastavena a byla omezena možnost nakládat s majetkem. Do představenstev družstva byli dosazeni němečtí správci. K roku 1942 bylo na území Protektorátu Čechy a Morava pouze 508 bytových družstev.

---

⁴⁹ VĚTVIČKA, M., *Dějiny družstevního hnutí III.*, Praha 1961, str. 231

⁵⁰ ŠKATULA, E. *Dílo družstevní svépomoci*, Praha 1933, str. 327.

⁵¹ BERÁNKOVÁ, K., *Revitalizace myšlenek družstevnictví*, Praha 2004

6.1. Družstvo „Svépomoc“

Celým svým názvem „Svépomoc“ *obecně prospěšné stavební a bytové družstvo zaměstnanců elektronických podniků a jiných obecních zaměstnanců hl. m. Prahy*. Družstvo bylo založeno 20. srpna 1925 jako firma s ručením omezeným se sídlem v Košířích čp. 33 soudního okresu Smíchov. Jednalo se o zaměstnance elektrických podniků z košířské a smíchovské vozovky, kteří již v Praze bydleli. Představenstvo družstva bylo šestičlenné. Ručení družstva bylo jednonásobné. První svou schůzi uskutečnilo v ten samý den 20. srpna 1925 v restauraci U České Koruny v Košířích ve 22 hodin. Svolavateli schůze byli František Voříšek a František Pazdera.⁵²

Na pořadu jednání bylo:

- 1) Volba družstevní firmy
- 2) Schválení společenské smlouvy (stanov)
- 3) Volba představenstva a jeho náhradníků
- 4) Ustanovení výše a počtu podílů a výše zápisného
- 5) Schválení jednacích řádů pro představenstvo a dozorčí radu
- 6) Volné návrhy

Na listině přítomných bylo podepsáno 29 zúčastněných členů.

Většina členů družstva byli zaměstnanci elektrických podniků, někteří byli učitelé z měšťanské školy nebo obecní zaměstnanci.

Dle stanov bylo družstvo zřízeno za účelem opatřování levných a zdravých bytů pro své málo zámožné členy tím, že bude stavět nebo nabývat obytné domy výlučně nebo aspoň převahou s malými byty dle zákona ze dne 22. prosince 1910, zákon o stavebním ruchu. Družstvo mělo domy nebo jednotlivé byty pronajímat nebo přenechávat svým členům k užívání. Zároveň mělo poskytovat členům možnost nabývání vlastních domů, tím že bude domy opatřovat, stavět a přijímat od nich úsporné vklady na svůj účet, od těch členů, kteří hodlají jeden z domů nabýt. Tomu samému členovi se nesmělo prodat nebo pronajmout více než jeden byt, rodinný domek nebo provozovna. Provozovna se musela nacházet v domě, ve kterém člen bydlel. Pokud šlo o prodej domu, kupec nesměl prodat dům dříve než za 10 let od

---

⁵² Státní oblastní archiv v Praze, fond krajského obchodního soudu, signatura I 44/2

jeho koupě. V domech se nesměl provozovat obchod s lihovinami bez povolení ministerstva pro sociální péči.

Provozovací kapitál družstva vycházel z platů členů (závodní podíly, zápisné, úsporné vklady, výpůjčky, přebytky správní, dary a jiné příjmy). Stavební zálohy měly být vypověditelné pouze tehdy, pokud družstvo nepřikročí ke stavbě činžovního či rodinného domu do 5 ti let po složení stavební zálohy. O této vypověditelnosti rozhodovala valná hromada.

Družstvo žádalo o pozemky na Malvazinkách č. k.1240/1 a 1117 nebo o pozemky u jinonické silnice č. k. 233 až 285 kvůli jejich blízké vzdálenosti od vozovky košířské a smíchovské. Pozemky u jinonické silnice byly zamítnuty, jelikož byly určeny ke stavbě vagonových a dřevěných provizorií. Dle zprávy ze dne 21. října 1925 měly být družstvu prodány části pozemků č. k. 1117, 1237, 1238, 1239/1, 1240/1 a 1686 v úhrnné výměře asi 47 000 m² což odpovídá 13 000 čtverečním sáhů za cenu 50 Kč a za příspěvek na investice 70 Kč na 1 čtvereční sáh. K okolním pozemkům mělo být zřízeno právo stavební a měly být zastavěny obcí Pražskou, pokud nebudou jiní žadatelé.

Družstvo nejprve diskutovalo o ceně u ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy. 10. listopadu 1925 byla podaná zpráva, podepsáni byli za družstvo František Voříšek a Karel Zeman. Městem navrhnutá cena byla tedy 50 Kč za jeden čtvereční sáh, avšak družstvo požadovalo 30 Kč za jeden čtvereční sáh. Ve zprávě je zmíněno, že by družstvo touto výstavbou velmi pomohlo městu tím, že by umožnilo levné bydlení zaměstnancům elektrických podniků a jiným zaměstnancům obecním a celou zodpovědnost a tíhu přijalo za své. Je zde opět zmíněn problém bytové krize. Výsledkem byla záporná odpověď, a tedy konečná cena 50 Kč za čtvereční sáh.⁵³

Vystavěny byly na Malvazinkách domy v bloku A, B, a L. Jednalo se o rodinné domky podél hlavní ulice Mozartova (dnešní Peroutkova), dále o některé domky v ulici Xaveriova, Konečná, Přímá a U Malvazinky.

Existence družstva neměla dlouhého trvání, jelikož se mezi členy objevily spory o peníze a vystavěné domky. Již na podzim roku 1928 je podána stížnost obchodnímu soudu v Praze. Jednalo se o nedůvěru ke dvěma členům družstva, kteří si měli údajně půjčovat peníze na stavbu domků, po tom, co byly domky řádně splaceny. Půjčka proběhla bez svolení a vědomí družstva na družstevní majetek. Situace však byla o něco komplikovanější, jelikož se jednalo o domky, které nebyly zcela dostavěny tak, aby bylo možné v nich bydlet. Další problém spočíval

---

⁵³ AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-262

v nepořádnosti stavitele Zimy, který údajně neměl záznamy o tom, kolik již bylo za domek zapláceno, protože se částky vyplácely v průběhu a ne najednou. Ze sporu nakonec vyšlo poškozené družstvo, jelikož mělo zajistit, aby byly domky dostavěny v pořádku tak, aby se v nich dalo bydlet. Družstvo bylo odsouzeno k zaplacení částky 119 961 Kč 26 h.

O půl roku později 22. dubna 1929 byla svolána mimořádná valná hromada od 19 hodin v hostinci Na Vinici na Malvazinkách. Na programu bylo vyloučení členů družstva.⁵⁴ Ke konci roku 1929, 4. listopadu, se konala další mimořádná valná hromada, opět v hostinci Na Vinici na Malvazinkách, na které bylo již na programu jednání o likvidaci družstva a opět vyloučení členů. Dne 15. listopadu 1929 byla podaná žádost o likvidaci krajskému obchodnímu soudu v Praze, za likvidátory byli zvoleni členové pan František Petržílka, zřízenec elektrických podniků bytem Smíchov č. p. 1763 a pan Karel Ramba také zřízenec elektrických podniků bytem Smíchov č. p. 1756. Likvidační valná hromada pak proběhla o dva roky později, 4. dubna 1932 v hostinci U Běloušků na Václavce na Smíchově.

Dne 18. srpna 1930 došlo k rozhodnutí o exekucním procesu na domek číslo 1771 na pozemku č. k. 1240/13 (staveniště č. 1 v bloku B). Domek byl dán do procesu nucené dražby, jelikož Občanská záložna na Smíchově vyžadovala pohledávku ve výši 49 731 Kč.

K roku 1931 je podáno prohlášení, ve kterém František Petržílka sděluje následující informace o majetkovém a finančním stavu domků:

1) Investiční příspěvky byly zapláceny úplně na staveništích č. 1, 2, 3, v bloku A. Staveništi č. 6 v bloku B a staveništi č. 9 v bloku L.

2) Investiční příspěvky nezaplácené družstvem, jelikož patří přímo konkrétním stavebníkům v bloku A.

Staveniště - č. 4, č. p. 1776 pan Josef Páda, malíř pokojů.

- č. 5, č. p. 1775 pan Josef Vinš, zaměstnanec elektrických podniků

- č. 6, č. p. 1774 pan Procházka, zaměstnanec elektrických podniků

- č. 7, č. p. 1773 pan Gustav Červený, zaměstnanec elektrických podniků

- č. 8, č. p. 1772 paní Božena Sekaninová, choť redaktora

3) Staveniště č. 1 v bloku B náleží dosud družstvu, na dům je vedená dražba

---

⁵⁴ Státní oblastní archiv v Praze, fond krajského obchodního soudu, signatura I 44/2

4) V bloku B jsou majiteli:

Staveniště - č. 2, č. p. 1770 pan Ludvík Müller, zřízenec elektrických podniků

- č. 3, č. p. 1769 pan Jindřich Polívka, zaměstnanec elektrických podniků

- č. 4, č. p. 1768 pan František Vondra, zřízenec elektrických podniků

- č. 5, č. p. 1777 pan Josef Klíma, soukromník

- č. 7, č. p. 1725 pan Ing. J. Hering, technický ředitel elektrických podniků

- č. 8, č. p. 1782 pan Josef Vintiška, strojník elektrických podniků

5) V bloku L jsou majiteli:

Staveniště – č. 1, č. p. 1765 pan Dr. Prof. Boh. Souček

- č. 2, č. p. 1764 pan Josef Kosobud, zřízenec elektrických podniků

- č. 3, č. p. 1763 pan František Petržílka, zřízenec elektrických podniků

- č. 4, č. p. 1762 pan August Babánek, zřízenec elektrických podniků

- č. 5, č. p. 1761 pan Jaroslav Novotný, zřízenec elektrických podniků

- č. 6, č. p. 1760 pan Josef Brožek, zřízenec elektrických podniků

- č. 7, č. p. 1759 pan František Pazdera, zřízenec elektrických podniků

- č. 8, č. p. 1758 pan Emil Uhlík, ředitel obecní školy

- č. 10, č. p. 1756 Karel Ramba, zřízenec elektrických podniků ⁵⁵

Z uvedených informací můžeme vyčíst, že se družstvu povedlo zajistit bydlení uvedeným členům. Někteří z nich byli jiného povolání než zaměstnanci elektrických podniků.

K výmazu firmy došlo dne 27. října 1932. ⁵⁶

---

⁵⁵ AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-262

⁵⁶ Státní oblastní archiv v Praze, fond krajského obchodního soudu, signatura I 44/2

6.2.Družstvo kolonistů

Družstvo kolonistů bylo založeno 19. října 1928, celým názvem *Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo kolonistů na Malvazinkách na Smíchově*. Jednalo se o kolonisty, kteří již na Malvazinkách bydleli a měli tu ambici vystavět na pozemcích rodinné domky pro sebe a své členy. Představenstvo se skládalo z těchto členů:

1. ředitel - pan Zdeněk Pohl, pomocný dělník, bytem kolonie Malvazinky č. 74
2. náměstek ředitele - pan Václav Uhlíř, krejčí, bytem kolonie Malvazinky č. 93
3. pokladník - pan Josef Voplatek, poštovní zřízenec, bytem kolonie Malvazinky č. 47
4. účetní – pan Matěj Vejbona, truhlář, bytem kolonie Malvazinky č. 59
5. přisedící – pan Antonín Beneš, kamnář, bytem kolonie Malvazinky č. 25
6. přisedící – pan Bedřich Peřina, obchodní příručí, bytem kolonie Malvazinky č. 71⁵⁷

Účelem družstva bylo, aby opatrovalo levné a zdravé byty tím, že bude stavět a kupovat obytné domky nebo malé provozovny. Ty pak bude pronajímat nebo přenechávat svým členům k užívání. Dále družstvo mělo umožňovat členům nabývání vlastnictví domků nebo malých provozoven. Výše závodního podílu při přijetí člena činila 300 Kč a měla být vyplacena hotově při přijetí nebo v měsíčních lhůtách po 25 Kč do roka od upsání. Výše podílu se řadila spíše k průměrné částce, kterou měla stanovenou jiná stavební a bytová družstva dané doby. Ručení družstva bylo jednonásobné. Družstvo mělo zřízený rezervní fond, do kterého přidělovalo 10 % ročního zisku a také zápisné členů. Výše zápisného činila 50 Kč.

Družstvo na Malvazinkách čelilo protestům ze strany obyvatel nouzové kolonie, jak již bylo popsáno výše. Plánová zástavba v bloku O totiž zasahovala do prostor nouzové kolonie, a tak byli lidé nuceni se přestěhovat jinam. K roku 1930 je uzavřena trhováz smlouva o prodeji pozemků mezi družstvem a hlavním městem. Jednalo se o pozemky číslo 1 až 5 a 8 až 27 v bloku O na Malvazinkách na Smíchově, které sestávaly s pozemkových parcel č. kat. 1229/1, 1222, 1221, 1220/1 a 1228. Výměry stavenišť byly v rozmezí od 140 m² do 428 m². Cena trhováz činila 80 Kč za jeden čtvereční sáh, (což je o 30 Kč víc, než při koupi pozemků družstvem „Svépomoc“ o pět let dříve), celková úhrnná cena činila 206 232 Kč, kterou družstvo

---

⁵⁷ Státní oblastní archiv v Praze, fond krajského obchodního soudu, signatura I 44/2

zaplatilo před podpisem smlouvy hotově. Stavbu měl provést stavitel pan architekt Joža Hrabě, bytem Praha-Smíchov, U Klavírky č. 1349.⁵⁸

Při stavbě domků muselo družstvo vyhovět regulačním pravidlům. Kdyby pravidla porušilo, např. stavbou vyššího domku, bylo by nuceno doplatit městu příplatek k cenně tržové i s investičním příspěvkem. Investičním příspěvkem byl míněn příspěvek na výstavbu komunikace, kanalizace a vodovodu. Naprosto vyloučeny byly stavby průmyslového rázu. Družstvo se touto koupí zaručovalo k pojištění staveb proti ohni u Pražské městské pojišťovny a to na 10 let od data dokončení staveb. Provizorní domky nouzové kolonie mělo družstvo vyklidit a odstranit z pozemků na své náklady, což se muselo stát nejpozději do 1. dubna 1933. Do stejného data muselo družstvo stavbu započít, pokud by se tak nestalo, vyhrazovala si obec Pražská zpětné právo koupě k těmto pozemkům. Strana kupující se tímto také zavázala, že po dobu deseti let nepřevéde domy bez souhlasu obce Pražské na nikoho jiného než na své členy.⁵⁹

Družstvo dále navrhovalo ve zprávě pro regulační komisi hlavního města Prahy, aby se jednalo spíše o dvojdomky nebo jednodomky ze zdravotních a estetických důvodů, jelikož navrhovaný plán bloku nesl značné pochybnosti o praktičnosti stavby 24 domků o 6metrové délce. Družstvo navrhovalo využít i jiných pozemků, např. v nejbližším okolí na straně k Radlicím, nebo v okolí ústavu pro hluchoněmé, který se nachází v kopci nad Radlicemi směrem na Dívčí Hrady.

K výmazu firmy došlo 20. října 1950.

---

⁵⁸ AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-237

⁵⁹ Státní oblastní archiv v Praze, fond krajského obchodního soudu, signatura I 44/2

7. Stavba domků na Malvazinkách

Pozemky na Malvazinkách byly rozděleny do několika bloků, označeny písmeny A, B, C, atd. Jednalo se o velkou část pozemků napříč okolím. Většina z nich byla určena pro stavbu rodinných domů, některé pro stavbu domků dělnických, čekatelských. Rada hlavního města Prahy o tom rozhodla na schůzi konané v únoru 1925.⁶⁰

Na základě rozhodnutí rady hlavního města Prahy ze dne 1. října 1926 dostalo dne 13. října 1926 družstvo „Svépomoc“ povolení ke stavbě jednopatrových domků na staveništi číslo 1 v bloku B pozemku číslo katastru 1117, 1116, 1116-1, 1240-1 a 1674 v Praze na Smíchově na Malvazinkách. Plány byly podepsány a stavbu měl provést architekt Ing. Emil Zima, stavitel v Praze, Puchmajerova ulice číslo 15.

Staveniště podléhalo jasně daným předpisům městské rady. Veškeré podmínky stavby dostalo družstvo v rozhodnutí. Jednalo se zejména o dovoz a odvoz stavebního materiálu a o jeho složení, např. skládka stavebních hmot nesměla být u přístupu k hydrantům a plynovým svítelnám uličním, stromy, sady a stromořadí měli být ušetřeny. Do 4 týdnů měl být zhotoven plán domovního vodovodu a odvodnění s přípojkou k uliční stoce. Stavebník byl povinen postavit chodník před celou novostavbou a to vlastním nákladem. Dále byl povinen zaplatit investiční příspěvek na kanalizaci, vodovod a úpravu silnice. Sklepní zdivo mělo být opatřeno řádnou izolací proti vlhkosti. Městská rada změnila šířku schodů v domě z původních projektovaných 1.05 na 1.10 m. Materiál měl být používán pouze výborné jakosti a veškeré zdivo staženo příčně i podélně železnými kleštěmi. Stropní konstrukce nad 1. patrem měla být zaopatřena proti požáru tak, že byla ze železa. Oplocení směrem do ulice mělo být u domů jednotné, zaopatřené průhledným látkovým plotem nebo z drátěného pletiva posazené na zděné podezdívce z bílých cihel. Na straně k sousedům pak stejně tak, ale bez bílé podezdívky. Průčelí domů mělo být barevně sladěné do jednoho tónu. K domům se nesměly ani v budoucnu provádět další přístavby.

Dalším příkladem byly tzv. čekatelské domky, které vybudovala městská obec mezi lety 1926-7. Jednalo se o 338 domků o jedné nebo o dvou obytných místnostech, s jedním pokojíkem v podkroví, kuchyní a příslušenstvím. Takové domky byly v Praze vybudovány na čtyřech místech, dodnes se zachovaly ve Vršovicích tzv. Sedmidomky u Bohdalce nebo právě na Malvazinkách v Xaveriově a v Malé Xaveriově ulici.⁶¹ Nacházely se v bloku D, E, F, G, H,

---

⁶⁰ AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-237

⁶¹HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 126

J. Jednalo se o malé podsklepené domečky s předzahrádkou. V přízemí se nacházel obývací pokoj, do kterého vedlo jedno veliké okno, z obývacího pokoje vedly schody do patra, kde se nacházela ložnice. Směrem dolů vedly schody do kuchyně, která byla pod úrovní země. Z kuchyně vedlo jedno malé okénko na uliční úroveň. Domečky v Xaveriově ulici byly postaveny naproti hřbitovní zdi. Výhledu na hřbitov částečně dnes stíní park, který je plný vzrostlých bříz a keřů. Domky spolu těsně sousedí a jsou odděleny plotem.

V bloku O se počítalo s výstavbou domů se dvěma byty tak, aby bylo možno do těchto domů umístit 52 rodin s tím, že 34 rodin bylo členy družstva kolonistů. Pro další uchazeče těchto domů měly být vyhrazeny pozemky v blízkých Jinonicích.⁶²

O pozemky v této lokalitě měl zájem také *Ústřední dělnický konsumní a stavební spolek Včela*, který sídlil na Královských Vinohradech, Tylovo náměstí 15. Nejprve v roce 1925 žádal o pronájem části pozemku v kolonii. Jednalo se asi o 60-70 m², jelikož se v této kolonii nacházel větší počet jejich členů, kteří to měli do nejbližší rozdělovny daleko a trpěli neschůdnou cestou, když si nesli domů větší zásobu potravin. Včela ve zprávě zmiňovala, že takovéto její žádosti bylo již předtím vyhověno ve třech jiných barákových koloniích. Žádost byla podána městské radě 26. května 1925⁶³ Včele byl pronajat pozemek o výměře 60 m² na rok za 200 Kč. O dva roky později žádá Včela znovu o koupi pozemku na staveništi č. 1 u malvazinského hřbitova. Trhová cena byla 70 Kč za jeden čtvereční sáh.

Pro srovnání s Baťovým Zlínem, kde byla zahájena stavba stovky obytných celků. Charakteristickým se stal dvojdomek, který se ukázal jako lepší pro splnění všech nároků než jednodomek. Dvojdomek se podobně jako na Malvazinkách skládal ze sklepa, kuchyně, koupelny se záchodem, obývacího pokoje a ložnice v patře. Navíc měl předsín a dětský pokoj. Velikost jednoho dvojdomeku činila okolo 50-75 m².

Podobnost mezi Malvazinkami a Zlínem můžeme vidět i v sociálním rozvrstvení daných čtvrtí. Na Malvazinkách se v těsné blízkosti vyskytovaly prvorepublikové luxusní vily, které velmi těsně sousedily s domky rodinnými (dělnickými) a s nouzovou kolonií. Ve Zlíně byla situace podobná, dělníci i úředníci s vyšším postavením bydleli ve stejné rodinné čtvrti. Rozdíl pak spočíval pouze ve velikosti domku, zda se jednalo o jednodomek, dvojdomek, trojdomek či čtyřdomek. Na rodinný domek dostáli ti dělníci, kteří byli v továrně dlouho a byli firmě loajální, prověřeni personálním oddělením. Ostatní dělníci a zaměstnanci bydleli

---

⁶² AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-237

⁶³ Tamtéž

kasárenským způsobem na internátech a v noclehárnách. Tento způsob bydlení více vyhovoval mladším zaměstnancům, což bylo i Baťovým záměrem (průměrný věk Baťovy firmy mezi lety 1934-1938 byl 26,3 let).⁶⁴

---

⁶⁴ JEMELKA Martin a ŠEVEČEK Ondřej, *Tovární města Baťova koncernu: evropská kapitola globální expanze*, Praha 2016, str. 79

Závěr

Práce si kladla za cíl představit výstavbu rodinných domků a utvoření dělnické čtvrti na pražských Malvazinkách ve 20. letech 20. století. Povedlo se zmapovat ulice a domy, ve kterých žily dělnické rodiny. Na základě výsledků můžeme tvrdit, že oblast prodělala jistý vývoj. Na počátku bylo okolí Malvazinek loukou s pár hospodářskými a viničními usedlostmi. Některé z nich se dochovaly dodnes. Postupem času se s rostoucí Prahou začal kopec zalidňovat a zastavovat. S rostoucím počtem obyvatel a zaměstnanců bylo nutné vyřešit dopravní situaci na vrchol kopce a do blízkých Jinonic. Z původních plánů o výstavbě elektrické trati se ujal návrh o zavedení autobusové linky. Tramvajová linka byla zavedena pouze na počátek křižovatky ulic Radlická a Křížová.

Hlavním bodem kopce byl hřbitov, který sloužil a slouží jako důležité místo pro lidský život. Na Malvazinky byl hřbitov přesunut z Plzeňské ulice a kostel sv. Filipa a Jakuba byl přesunut z Arbesova náměstí. Původně zastavěné plochy nouzovou kolonií se v průběhu let přeměnily na rodinné domky. Svými malými rozměry představovaly skromné řešení bytové nouze ve sledované oblasti. Praha se potýkala s bytovou krizí a výstavba nových domků bytovými družstvy byla pro městskou správu určitým ulehčením situace. Nedostatek finančních prostředků pro koupi nebo stavbu nového domu řešila hypoteční půjčka, na kterou lépe dosáhli členové stavebních družstev. Stavební a bytová družstva měla řadu výhod, které je motivovaly ke stavební činnosti a tím k řešení bytové krize. Město samo také přispívalo výstavbou rodinných domků, např. v nedalekých Jinonicích vzniká také kolonie rodinných domků, které byly vystavěny Pražskou obcí a vzhledově se velmi podobají domkům, které byly v práci zkoumány.⁶⁵

Ve sledovaném období mluvíme o období vzniku Velké Prahy. Ta vznikla připojením vesnic, které se nacházely v těsné blízkosti s hranicí Prahy a napomohly tak ke vzniku většího a bohatšího hlavního města republiky. Městská správa se snažila o rozmach zajišťující obyvatelům základní životní potřeby (poskytování sociální a zdravotní péče), fungující dopravní infrastrukturu a hospodářskou prosperitu. Mezi prvními, kdo se pokusil o spojení Prahy do jednoho celku, byl již roku 1784 císař Josef II. Spojením Malé Strany, Hradčan, Starého a Nového města vznikla nová aglomerace, která se od té doby jen rozrůstala. Jednalo se tedy o nový správní a územní celek.

---

⁶⁵ AHMP, *The City of Prague and Housing Welfare*, Praha 1928, str. 39

Smíchov a jeho okolí se staly významnou průmyslovou oblastí, která lákala dělníky pracovními příležitostmi. Pro tuto práci byly významné nejen továrny smíchovské ale i jinonické a radlické, jelikož spolu těsně sousedí. Mezi hlavní továrny působící ve sledované oblasti patřily Ringhofferovy a Walterovy závody.

Stavební a bytová družstva působící v této oblasti byla družstva „*Svépomoc*“ *obecně prospěšné stavební a bytové družstvo zaměstnanců elektronických podniků a jiných obecních zaměstnanců hl. m. Prahy* a *Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo kolonistů na Malvazinkách na Smíchově*. Obě družstva se skládala z členů, kteří již v Praze bydleli. Nejednalo se tedy o nově přistěhovalé obyvatele.

Družstvo kolonistů vzniklo sdružením dělníků bydlících v nouzové kolonii na Malvazinkách a družstvo „Svépomoc“ sdružením zaměstnanců elektrických podniků z okolní košířské a smíchovské vozovky. Družstvo kolonistů fungovalo delší dobu než družstvo „Svépomoc“, přesto se nepodařilo najít větší množství materiálu k jeho podrobnější analýze. Převážně veškeré informace pocházejí z Družstevníku, ve kterém jsou uloženy cenné informace o členských schůzích družstev. Cenné jsou také stanovy družstva, ze kterých můžeme vyčíst některé informace, např. družstvo kolonistů mělo zřízen rezervní fond, do kterého se odvádělo 10 % z ročního příjmu. Jinak toho o hospodářské činnosti nevíme mnoho.

Nejhustěji osídlenými dělnickými ulicemi byly hlavní ulice Mozartova (dnes Peroutkova), Přímá, Xaveriova, Malá Xaveriova, Na Pláni a K Vodojemu. U některých domů se podařilo zjistit konkrétní jména majitelů domů a jejich zaměstnání. Až na málo výjimek, se jednalo o zaměstnance elektrických podniků, poštovní zřízence, krejčí, truhláře a pomocné dělníky. Malou část tvořili učitelé. O tom, že se jednalo o dělnickou čtvrť, svědčí také existence dělnické tělovýchovné jednoty Santoška, kterou bychom i dnes našli v provozu nad parkem Santoška.

Vystavěné domky jsou dnes ve velmi zchátralém stavu. Některé z nich prošly řadou rekonstrukcí, které nepříliš změnilly jejich původní vzhled. Nejčastějšími důvody k rekonstrukci jsou opravy fasády a zateplení domu nebo oprava střechy. Největší změny byly provedeny na domcích, které vystavělo družstvo kolonistů v bloku O.

Malvazinky byly a jsou unikátním místem, na kterém můžeme pozorovat střet vyšší a nižší sociální skupiny. V sousedské vzdálenosti najdeme luxusní prvorepublikové vily, rodinné domky malých rozměrů a tehdy i nouzovou kolonii.

Podobnou bytovou tíseň bychom mohli v okolí Malvazinek a Smíchova spatřit i dnes. V důsledku nedostatku bydlení vzniká vedle Smíchovského nádraží ohromný komplex nových budov, ve kterých se bude nacházet mnoho nových bytů a kancelářských prostor. Vznikne zde zcela nová čtvrť s občanskou vybaveností. Součástí plánu je i rekonstrukce a přestavba Smíchovského nádraží. Dalším místem nové zástavby je komplex budov, který začíná v Radlicích a pokračuje až do Jinonic, kde je propojen s Waltrovkou. Dnes bychom na místě nenašli původní továrnu, název oblasti se však zachoval stejný. Waltrovka prošla kompletní rekonstrukcí mezi lety 2013-2020. Dnes se oproti minulému století potýkáme např. s problematikou parkování a přeplněné městské hromadné dopravy.

Dostupnost bydlení byla ve 20. letech 20. století řešena např. za podpory bytových družstev. V dnešní době se setkáváme s velkým problémem nedostupnosti bydlení z důvodu vysokých cen nemovitostí, které jsou pro většinu populace nedosažitelné. Lidé na hypoteční půjčky mnohdy ani nedosáhnou, natož aby každý měsíc spláceli ohromné částky. Situace v Praze je velmi extrémní, máme zde jedno z nejdražších bydlení v Evropě. Rodinné domky, o kterých je práce napsána, byly postaveny pro dělníky. Dnes je jejich hodnota několika násobně větší.

Prameny a literatura

Archivní materiál

Archiv hlavního města Prahy: Fond hospodářského referátu I. A

Státní oblastní archiv v Praze: Fond krajského obchodního soudu

Periodika

Družstevník

Věstník hlavního města Prahy

Věstník obecní Královského hlavního města Prahy

Lidové noviny

Noviny Ministerstva práce a sociálních věcí: BERÁNKOVÁ, K., *Revitalizace myšlenek družstevnictví*, 2004.

Tištěné prameny

ŠÍŠKA Josef, Sčítání bytů v Praze ze dne 1. prosince. Vydal Statistický úřad hlavního města Prahy, Praha 1930.

Literatura

BÖHM, Josef, *Monografie města Smíchova*, Praha 1882

BRONCOVÁ, D., *Kniha o Praze 5*, Praha 1996

BRONCOVÁ, D., *Praha 5 křížem krážem*, Praha 2010

HANSL, František, *Smíchovsko a Zbraslavsko*, Praha 1899

HATOWETZ, Rudolf, *F. Ringhoffer-Smíchov*, Praha 1898

HOLUBEC Stanislav, *Lidé periferie: sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009

- HORSKÁ Pavla, MUSIL Jiří a MAUR, Eduard, *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002
- HLAVÁČ, M., *Tvůrci českého zázraku*, Praha 2000
- JIŘIKOVSKÁ Vanda, *Pražské nouzové kolonie*, Praha 1971
- JEMELKA Martin a ŠEVEČEK Ondřej, *Tovární města Baťova koncernu: evropská kapitola globální expanze*, Praha 2016
- MODRÁČEK František, *Družstevnictví a jeho hospodářské a sociální poslání v československé republice, cyklus deseti přednášek, uspořádaný Sociálním ústavem ČSR, v říjnu 1930 až v únoru 1931, o teoretické podstatě, historickém vývoji, síle, výkonnosti a cílech družstevního hnutí*, Praha 1931
- MORKUSOVÁ, A., *Vývoj Smíchova.*, Praha 2007
- SKALNÍKOVÁ Olga, *Společenský život pražského dělnictva 1850-1938*, Praha 1975
- ŠKATULA, E. *Dílo družstevní svépomoci*, Praha 1933
- ŠŤASTNÁ Jarmila, ROBEK Antonín, MORAVCOVÁ Mirjam, *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981
- VĚTVIČKA, Miloš, *Dějiny družstevního hnutí III.*, Praha 1961
- ZELINKA, T. Č., *Pražská předměstí*, Praha 1955

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Návrh domku o jedné místnosti, část 1.

Obrázek č. 2: Návrh domku o jedné místnosti, část 2.

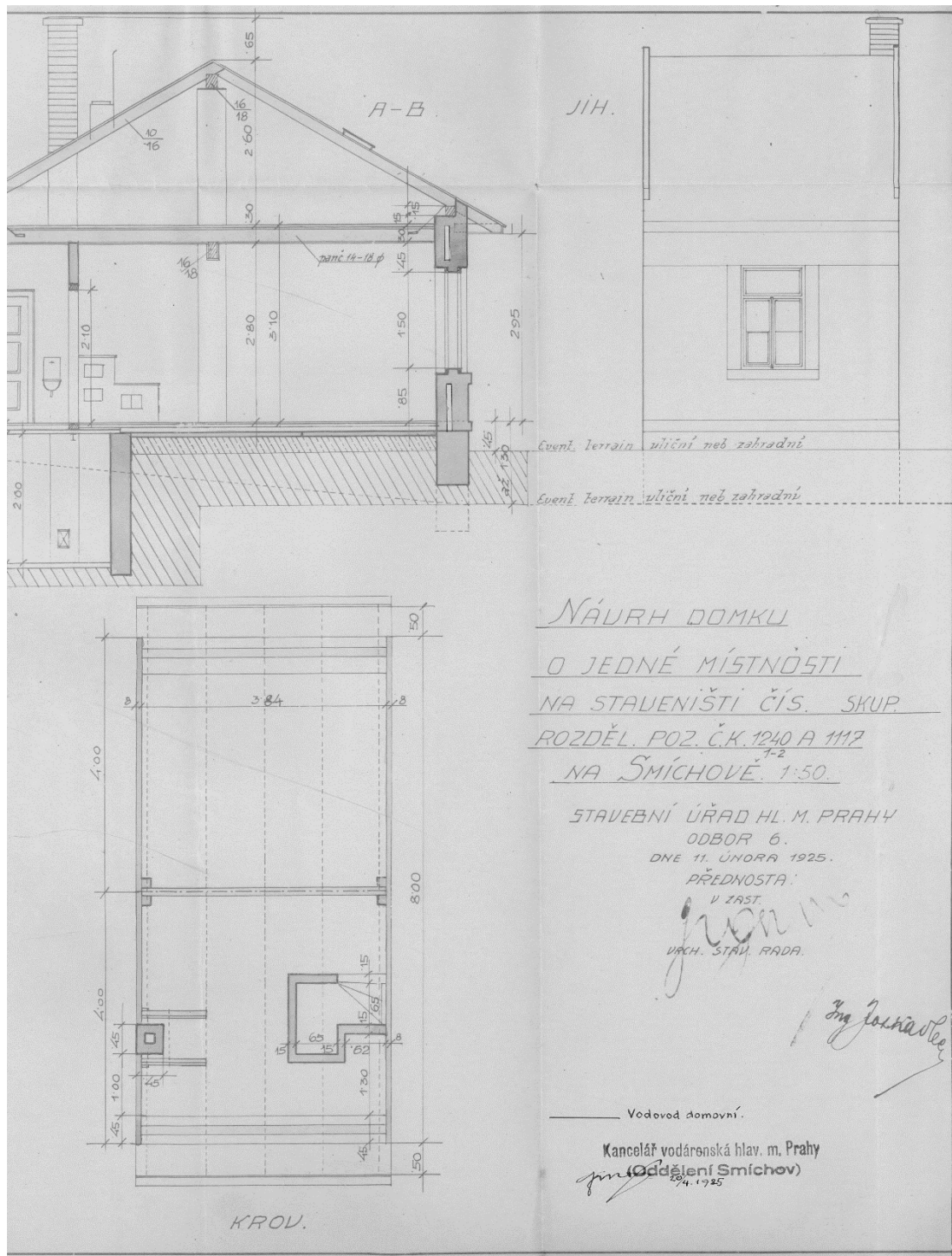
Obrázek č. 3: Návrh domku o dvou místnostech, část 1.

Obrázek č. 4: Návrh domku o dvou místnostech, část 2.

Obrázek č. 5: Návrh domku o dvou místnostech, část 3.

Obrázek č. 6: Kolonie rodinných domků

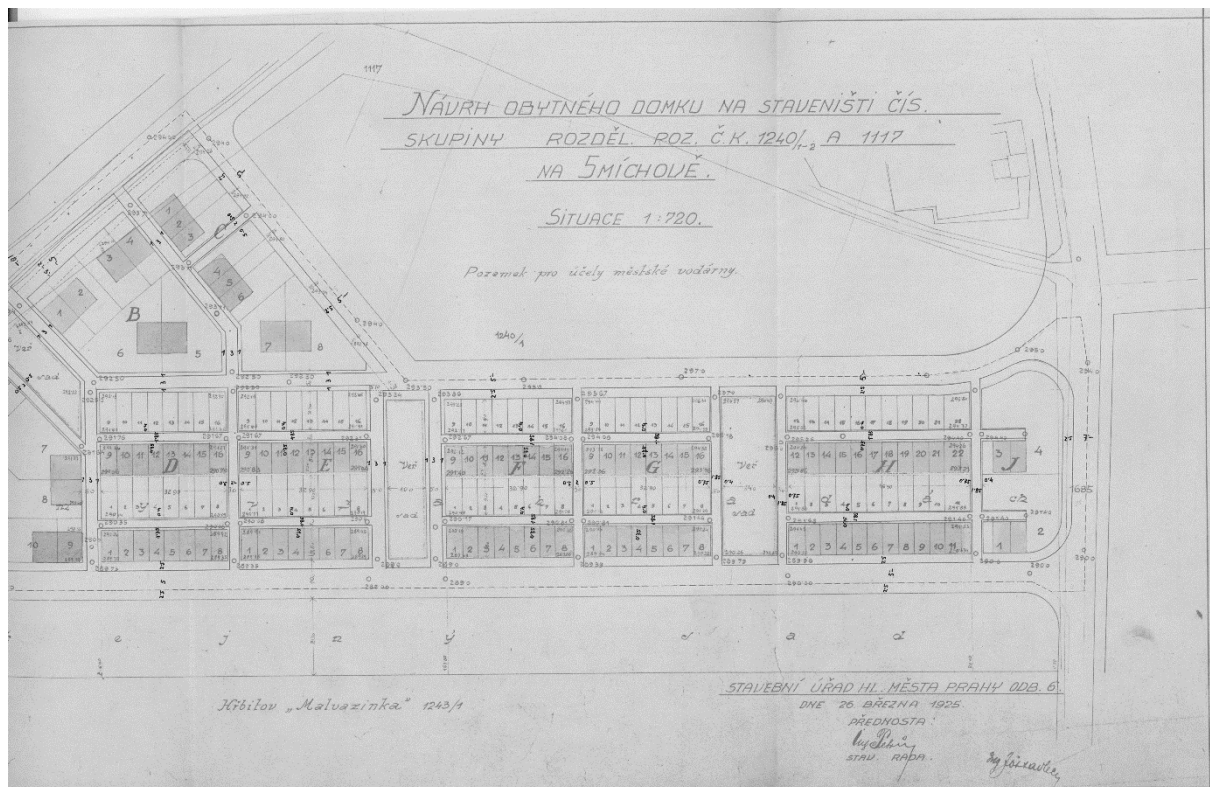
Obrázek 2, Návrh domku o jedné místnosti, 2. část. Zdroj AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-237.

Obrázek 3, Návrh domku o dvou místnostech, část I. Zdroj AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karton 132, signatury B 38/83-237.

Obrázek 6, Kolonie rodinných domků, ulice Peroutkova, Xaveriova, Přímá. Blok A, B, C zastaven družstvem Svěpomoc. Bloky D-J zastaveny městskou obcí. Zdroj AHMP, fond hospodářského referátu I. A, karta 132, signatury B 38/83-237.

